

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TURIZM TARKIBIY TUZILMALARINI BOSHQARISHNING INSTITUTSIONAL-NAZARIY ASOSLARI

Mamatqulova Odinaxon Yorkinjon qizi

Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti

omamatqulova24@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-5310-9838>

Annotatsiya. Turizm sohasining milliy iqtisodiyotdagi o'rni tobora ortib borayotgan hozirgi sharoitda uning tarkibiy tuzilmalarini samarali boshqarish uchun institutsional asoslarni chuqur ilmiy tahlil qilish zarur. Mazkur maqolaning maqsadi turizm tarkibiy tuzilmalarini boshqarishning institutsional-nazariy asoslarini, xususan, Douglass Northning “yangi institutsional iqtisodiyot” nazariyasi va Oliver Williamsonning “tranzaksion xarajatlar” nazariyasini tahlil qilish hamda ularning turizm sohasidagi amaliy ahamiyatini asoslashdan iborat. Tadqiqot jarayonida nazariy-uslubiy tahlil va qiyosiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Natijada turizm tarkibiy tuzilmasi tushunchasiga ta'rif berildi va ushbu tarkibiy tuzilmaning to'rt komponentli modeli ishlab chiqildi. Tadqiqot natijasida North va Williamson nazariyalarining metodologik farqlari aniqlandi va ular o'rtasidagi bo'shliqni to'ldiruvchi institutsional-tashkiliy asos komponenti ilmiy asoslab berildi. Olingan natijalar O'zbekiston turizm sohasini institutsional jihatdan takomillashtirish bo'yicha ilmiy-metodologik baza sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: turizm tarkibiy tuzilmasi, institutsional iqtisodiyot, tranzaksion xarajatlar, institutsional boshqaruv mexanizmi, to'rt komponentli model.

INSTITUTIONAL AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF MANAGING TOURISM STRUCTURAL FRAMEWORKS

Mamatqulova Odinaxon Yorkinjon qizi

Doctoral Student at Fergana State University

Abstract. In the current context of tourism's growing role in the national economy, an in-depth scientific analysis of the institutional foundations is required for the effective governance of its structural elements. The purpose of this article is to analyze the institutional-theoretical foundations of governing tourism structural elements, specifically Douglass North's theory of "new institutional economics" and Oliver Williamson's theory of "transaction costs," and to substantiate their practical relevance for the tourism sector. Methods of theoretical-methodological analysis and comparative approach were applied in the study. As a result, the author's definition of the concept of "tourism structural configuration" was formulated, and a four-component model of this structural configuration was developed. Based on the results of the research, the methodological differences between North's and Williamson's theories were identified, and the institutional-organizational basis component, which bridges the gap between them, was scientifically substantiated. The findings serve as a theoretical and methodological basis for the institutional improvement of Uzbekistan's tourism sector.

Keywords: tourism structural configuration, institutional economics, transaction costs, institutional governance mechanism, four-component model.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ СТРУКТУРНЫМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ ТУРИЗМА

Маматкулова Одинахон Ёркинжон кизи

Докторант Ферганского государственного университета

Аннотация. В условиях возрастающей роли туризма в национальной экономике для эффективного управления его структурными элементами необходим глубокий научный анализ институциональных основ. Целью данной статьи является анализ институционально-теоретических основ управления структурными элементами туризма, в частности теории «новой институциональной экономики» Дугласа Норта и теории «трансакционных издержек» Оливера Уильямсона, а также обоснование их практической значимости для сферы туризма. В процессе исследования применены методы теоретико-методологического анализа и сравнительного подхода. В результате сформулировано авторское определение понятия «структурная конфигурация туризма» и разработана четырёхкомпонентная модель данной структурной конфигурации. На основании результатов исследования, выявлены методологические различия теорий Норта и Уильямсона, научно обоснован компонент институционально-организационной основы, восполняющий разрыв между ними. Полученные результаты служить теоретико-методологической базой для институционального совершенствования сферы туризма Узбекистана.

Ключевые слова: структурная конфигурация туризма, институциональная экономика, трансакционные издержки, институциональный механизм управления, четырёхкомпонентная модель

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va tarmoqlar integratsiyasining kuchayib borishi sharoitida turizm sohasi milliy iqtisodiyotlarda tobora muhim o'rin egallamoqda. Mutaxassislarning fikricha, yaqin kelajakda turizm bir qator mamlakatlarda asosiy xizmat ko'rsatish sohasiga aylanib, iqtisodiyotning neft qazib olish, avtomobilsozlik va kompyuter texnologiyalari kabi an'anaviy ilg'or sohalaridan ham o'zib ketishi mumkin (1). Shu bois turizm tarkibiy tuzilmalarini ilmiy jihatdan to'g'ri ta'riflash, ularni tizimlashtirishning zamonaviy yondashuvlarini ishlab chiqish va eng muhimi, boshqaruv mexanizmlarini institutsional jihatdan takomillashtirish soha mutaxassislari uchun dolzarb vazifalardan biriga aylandi.

Turizm sohasining o'ziga xosligi shundaki, uning natijasi ko'p jihatdan turistlarning o'z sayohat vaqtidagi taassuroti va tajribasidan iborat bo'lib, bu taassurot nafaqat moddiy infratuzilma va sanoat tarmoqlariga, balki jamiyatda shakllangan norasmiy me'yorlarga (mehmondo'stlik, urf-odat, an'analar va bosh.) hamda ularni tartibga soluvchi rasmiy institutlarga ham bog'liq. Shu sababli turizmni boshqarish nazariyasida faqat iqtisodiy resurs va infratuzilma tahlili yetarli emas, balki institutsional iqtisodiyot nazariyalariga tayangan holda chuqur nazariy asoslash talab etiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi - turizm tarkibiy tuzilmalarini boshqarishning institutsional-nazariy asoslarini ko'rib chiqish, xususan, Douglass North va Oliver Williamson nazariyalarining turizm sohasidagi amaliy namoyon bo'lishini tahlil qilish hamda shu asosda muallif tomonidan tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan turizm tarkibiy tuzilmasining to'rt komponentli modelini ilmiy asoslashdan iborat.

Maqola quyidagi bo'limlardan iborat: kirish, mavzuga oid adabiyotlar sharhi, tadqiqot metodologiyasi, tahlil va natijalar hamda xulosa va takliflar.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Turizm tarkibiy tuzilmasi va uni boshqarish nazariyalari ilmiy adabiyotlarda turlicha yondashuvlar orqali yoritilgan. Amerikalik olim Ch. Goeldner va kanadalik olim J. Ritchie o'zlarining «The Tourism Phenomenon» nomli konseptual modelida turizmni bir nechta qatlamlardan (turizmni tashkil etuvchi tashkilotlar, turizm sanoati, qurilgan muhit, tabiiy resurslar, kontekstual omillar, turizm jarayonlari va odamlar) tashkil topgan yaxlit tizim sifatida tavsiflaydi, bunda turist tizimning markazida joylashadi (2).

Rus olimi V.A. Kvartalnov turizm industriyasini transport, ixtisoslashgan turistik korxonalar va turist foydalanadigan xizmatlar majmui sifatida (3), N.I. Kabushkina va A.P. Durovich esa uni ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, taqsimot va turistik resurslardan foydalanish jarayonlarining yig'indisi sifatida ta'riflaydi (4). O'zbekistonlik olimlar M.A. Mirzayev va M.T. Aliyeva turizm industriyasi va turizm infratuzilmasiga alohida ta'riflar berib, infratuzilma tarkibiga muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari, transport tizimlari va xizmat ko'rsatish korxonalarini kiritadi (5). Farg'ona davlat universiteti professorlari G.Sh. Xonkeldiyeva, A.T. Mirzayev va Q.Q. Xomidovlar (6), shuningdek Samarqand iqtisodiyot va servis instituti professorlari I.S. Tuxliyev va R. Hayitboyevlar (7) tomonidan ham turizm industriyasi tarkibiy qismlariga oid tasniflar ishlab chiqilgan. Biroq ko'rib chiqilgan manbalarning birortasida ham turizm tarkibiy tuzilmasidagi institutsional boshqaruv mexanizmi alohida komponent sifatida chuqur nazariy asoslanmagan.

Institutsional boshqaruv masalasini nazariy jihatdan asoslashda ikkita yetakchi maktabga - Douglass Cecil Northning “yangi institutsional iqtisodiyot” nazariyasiga va Oliver E. Williamsonning “tranzaksion xarajatlar” nazariyasiga tayanish maqsadga muvofiqdir.

1993-yilgi Nobel mukofoti sovrindori D. North ta'kidlashicha, institutlar - bu jamiyatdagi o'yin qoidalari bo'lib, insonlar tomonidan yaratilgan va inson o'zaro munosabatlarini shakllantiruvchi cheklovlaridir. Institutlar bozordagi noaniqlik va assimetrik axborotdan kelib chiqadigan tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish uchun xizmat qiladi hamda ikki turga:

- rasmiy qoidalar (qonunlar, mulkiy huquqlar);
- norasmiy cheklovlar (urf-odat, an'ana, xulq-atvor kodeksi).

Shuningdek, North institutlarni tashkilotlardan farqlaydi: institutlar «o'yin qoidalarini» bildirsa, tashkilotlar shu qoidalar asosida harakat qiluvchi ishtirokchilarni bildiradi (8).

Yuqorida ta'kidlanganidek, institutlar bozordagi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish uchun xizmat qiladi va O. Williamson tomonidan tranzaksiya xarajatlari nazariyasi 1985-yilgi «The Economic Institutions of Capitalism» asarida bayon qilingan bo'lib, tranzaksiyani iqtisodiy tahlilning asosiy birligi deb qaraydi va uni «cheklangan ratsionallik» (inson to'liq oqilona qaror qabul qila olmasligi) hamda «oportunizm» (shartnoma tomonlaridan birining o'z manfaati yo'lida ikkinchi tomonni chetlab o'tishga moyilligi) tushunchalari orqali izohlaydi (9).

J. Faundez (2016) tomonidan North nazariyasiga bildirilgan tanqidga ko'ra, norasmiy institutning rasmiy institutga aylanish mexanizmi hamda tashkilotlarning institutsional o'zgarishdagi faol roli North asarida yetarlicha ochib berilmagan (10). Shu bilan birga, Williamson tranzaksiya xarajatlarini asosan firma va bozor darajasida tahlil qiladi, North esa xuddi shu mantiqni butun jamiyat va davlat darajasiga ko'chiradi (10). Ushbu ikki nazariyaning makro va mikro darajadagi tahlili va farqlari nazariy jihatdan ushbu tadqiqotda o'rganildi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida nazariy-uslubiy tahlil va qiyosiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy tahlil natijalari asosida turizm tarkibiy tuzilmasining to'rt komponentli modeli, ta'riflari va uning institutsional boshqaruv mexanizmidagi institutsional-tashkiliy asos, rasmiy va norasmiy institutlar nazariy jihatdan asoslab berildi.

Tahlil va natijalar

Turizm tarkibiy tuzilmasini institutsional jihatdan ilmiy tahlil qilishning boshlang'ich bosqichi uning har bir tarkibiy qismiga aniq ta'rif berishdan iborat. Turizm sanoati, turizm infratuzilmasi va turistik resurslar tushunchalariga oid ta'riflarni turizm sohasiga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarda, shuningdek tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda uchratish mumkin, shuningdek turizm sohasi boshqaruvida davlatning ahamiyati, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan samarali foydalanish (11) bag'ishlangan alohida tadqiqotlar ham mavjud. Biroq davlat-xususiy sheriklik institutsional boshqaruv mexanizmining faqat bir qismini tashkil etadi, uning tarkibiga rasmiy va norasmiy institutlar hamda institutsional-tashkiliy asos kabi boshqa qismlar ham kiradi. Turizm resurslari, infratuzilmasi, sanoati va institutsional boshqaruv mexanizmlari alohida tushunchalar sifatida o'rganilgan, biroq yagona va o'zaro muvofiqlashtirilgan tizim doirasida birlashtirilmagan. Ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirish maqsadida quyida turizm tarkibiy tuzilmasi tushunchasiga muallif tomonidan ta'rif va uning to'rt komponentli modeli taqdim etiladi.

Turizm tarkibiy tuzilmasiga quyidagi ta'rif taklif etiladi:

Turizm tarkibiy tuzilmasi - bu turizm xizmatlari zanjirini shakllantiruvchi, o'zaro funksional va ierarxik bog'liqlikda faoliyat yurituvchi to'rt asosiy qism, ya'ni turistik resurslar, turizm infratuzilmasi, turizm sanoati va institutsional boshqaruv mexanizmlaridan iborat yaxlit majmua bo'lib, ular yaxlit va muvofiqlashtirilgan tarzda turizm sohasining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

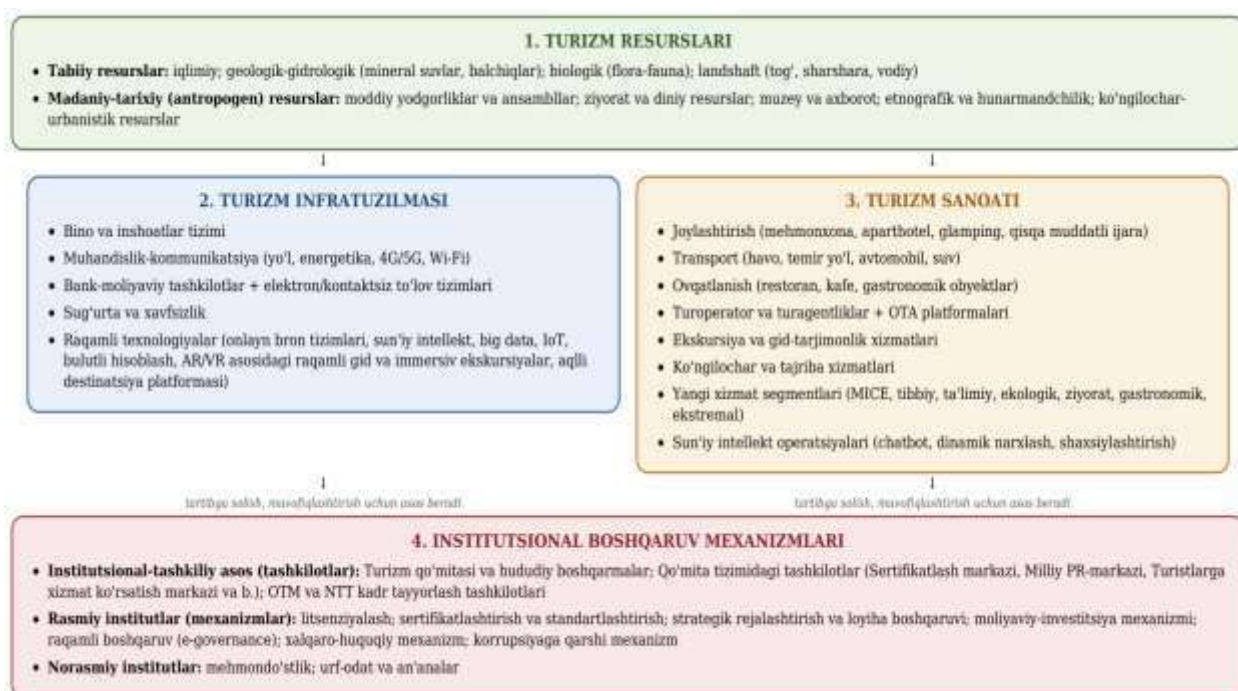
Ushbu ta'rifga asoslanib, turizm tarkibiy tuzilmasini to'rtta asosiy qismga bo'lish taklif etiladi (1-rasm):

1) turizm resurslari – bu turistik faoliyat uchun ob'ektiv asos bo'luvchi tabiiy va madaniy-tarixiy salohiyat majmui;

2) turizm infratuzilmasi – bu turistlarning resurslar va sanoat xizmatlaridan bimalol hamda uzluksiz foydalanishini ta'minlovchi yordamchi tizimlar (muhandislik-kommunikatsiya, moliya-bank, axborot-raqamli tarmoqlar va hakozaola) majmui;

3) turizm sanoati- bu turistik resurslar asosida shakllanadigan, turistlarga to'g'ridan-to'g'ri xizmat ko'rsatuvchi korxonalar (joylashtirish, transport, ovqatlanish, turoperator va turagentlik va hakazolar) majmui;

4) institutsional boshqaruv mexanizmi – bu turizm sohasidagi ishtirokchilar xatti-harakatini tartibga soluvchi rasmiy va norasmiy institutlar qoidalari hamda ularni ishlab chiqadigan, amalga oshiradigan va nazorat qiladigan tashkilotlardan iborat majmui.

1-rasm. Turizm tarkibiy tuzilmasining to'rt komponentli modeli⁶⁴

Turizm tarkibiy tuzilmasidagi to'rtinchi komponent, ya'ni institutsional boshqaruv mexanizmi o'z navbatida uch qismdan iborat: institutsional-

⁶⁴ Muallif tomonidan tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan.

tashkiliy asos (O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi va uning hududiy boshqarmalari, mutaxassis, ilmiy kadrlar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalari va bosh.), rasmiy institutlar (litsenziyalash, sertifikatlashtirish va standartlashtirish, strategik rejalashtirish, moliyaviy-investitsiya mexanizmi, raqamli boshqaruv va bosh.) va norasmiy institutlar (mehmondo'stlik, urf-odat va an'analar).

1-jadval

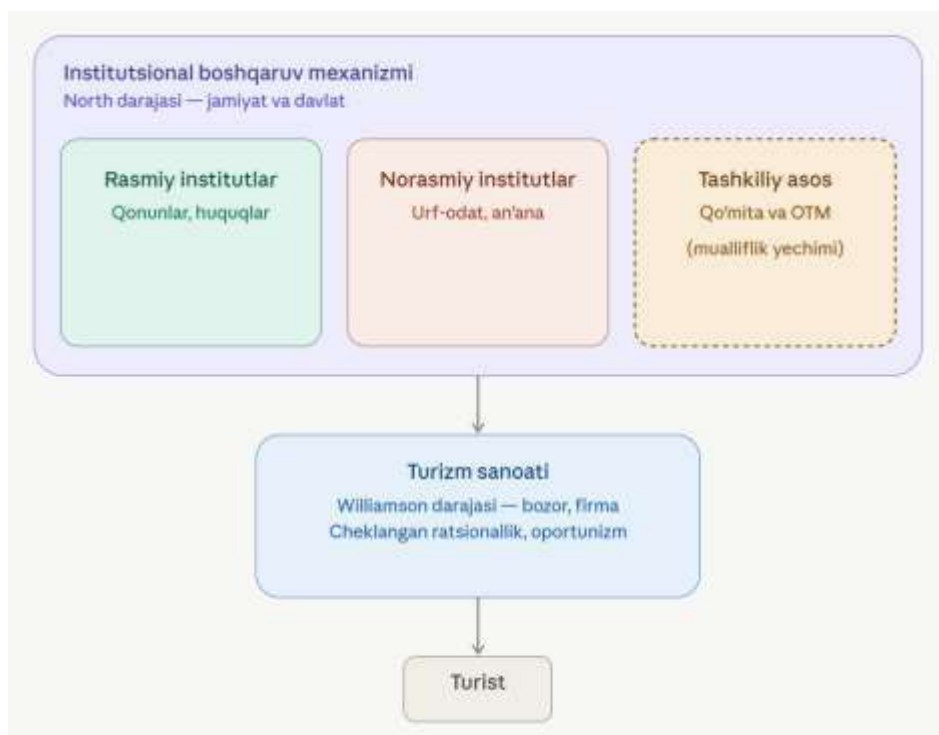
**North va Williamson nazariyalarining qiyosiy tahlili
(turizm sohasi kontekstida)⁶⁵**

Mezon	Douglass North (Yangi institutsional iqtisodiyot)	Oliver Williamson (Tranzaksion xarajatlar nazariyasi)
Yillari	1920–2015	1932–2020
Nobel mukofoti	1993-yil	–
Asosiy asar	“Institutions, Institutional Change and Economic Performance” (1990)	“The Economic Institutions of Capitalism” (1985)
Tahlil birligi	Institut (“jamiyatdagi o'yin qoidalari”)	Tranzaksiya (iqtisodiy tahlilning asosiy birligi)
Tahlil darajasi	Makro — jamiyat va davlat darajasi	Mikro — firma va bozor darajasi
Asosiy tushunchalar	Rasmiy institutlar (qonunlar, mulkiy huquqlar) va norasmiy institutlar (urf-odat, an'ana, xulq-atvor kodeksi)	Cheklangan ratsionallik (bounded rationality) va oportunistik (opportunism)
Institutlar vazifasi	Bozordagi noaniqlik va assimetrik axborotdan kelib chiqadigan tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish	Shartnoma va boshqaruv tuzilmalari orqali tranzaksiya xarajatlarini boshqarish
Institut vs tashkilot farqi	Aniq farqlaydi: institut = qoida, tashkilot = qoida asosida harakat qiluvchi ishtirokchi	Alohida ajratilmagan (bu farqlash Northga xos)
Turizm sohasida namoyon bo'lishi	Mehmondo'stlik (norasmiy institut) → yulduzcha reytingi / gid sertifikatlash (rasmiy institutga aylanishi)	Narx belgilash, xizmat sifatini oshirish kabi kundalik operativ qarorlar (turoperator/mehmonxona darajasida)
Ta'sir xususiyati	Bilvosita, asta-sekin, uzoq muddatli (davlat siyosati, qonunchilik)	To'g'ridan-to'g'ri va tezkor (turistga bevosita ta'sir)
Faundez (2016) tanqidi	Norasmiydan rasmiy institutga o'tish mexanizmi to'liq ochib berilmagan; tashkilotlarning institutsional o'zgarishdagi faol roli yetarli yoritilmagan	Tahlil doirasi faqat firma/bozor bilan cheklangan, jamiyat darajasiga kengaytirilmagan
Tadqiqot modelidagi komponent	“Institutsional boshqaruv mexanizmi” (rasmiy + norasmiy institutlar)	“Turizm sanoati” komponenti

⁶⁵ Muallif tomonidan tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan.

North nazariyasining tasnifi turizm sohasi uchun alohida ahamiyatga ega, chunki turizmda mahsulot ko'p jihatdan turistlarning o'z sayohatlaridan olgan taassuroti va tajribasidan iborat. Turistlarga ko'rsatilgan mehmondo'stlik norasmiy institut sifatida qaraladi va turistning sayohatdan qanday taassurot olishini, eng muhimi, o'sha davlatga qayta tashrif buyurish istagini belgilaydi. Biroq bu norasmiy norma yakka o'zi barqaror natija bermaydi, qachonki, u rasmiy institutlar orqali mustahkamlangandagina samarali bo'ladi. Masalan, mehmonxonalarni yulduzcha tizimi bo'yicha reytinglash yoki gid-tarjimonlarni sertifikatlashtirish talablari, aslida, jamiyatda mavjud bo'lgan norasmiy mehmondo'stlik normasini davlat tomonidan o'lchanadigan, nazorat qilinadigan rasmiy mezonga aylantirish jarayonidir.

Williamson darajasi (bozor, tranzaksiya) esa turizm sanoati komponentida namoyon bo'ladi: turoperator yoki mehmonxonaning narx belgilashi, xizmat sifatini oshirishi kabi kundalik operativ qarorlari turistlarga to'g'ridan-to'g'ri va tezkor ta'sir ko'rsatadi. North darajasidagi qarorlar, masalan, mamlakat miqyosidagi turizm siyosati yoki qonunchilik o'zgarishi esa sohaning rivojlanishiga bilvosita va asta-sekinlik bilan, uzoq muddat davomida ta'sir ko'rsatadi. Shu tariqa, Williamson darajasi mazkur tadqiqotning «turizm sanoati» komponentiga, North darajasi esa «institutsional boshqaruv mexanizmi» komponentiga mos keladi (1-jadval).

2-rasm. Turizm tarkibiy tuzilmalarining institutsional boshqaruv mexanizmi⁶⁶

⁶⁶ Muallif tomonidan tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan

North tashkilotlarning institutsional o'zgarishini amalda yaratish va joriy etishdagi faol rolini yetarlicha ochib bermaganligi (10) O'zbekiston turizm sohasi sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi: sohaning rivojlanishi aynan tashkiliy asosga, ya'ni Turizm qo'mitasining qarorlari va farmonlariga hamda oliy ta'lim muassasalari tomonidan mutaxassislar tayyorlanishiga bog'liq zanjir sifatida namoyon bo'ladi. Boshqaruv organlari tomonidan qabul qilinadigan qaror va imtiyozlar sohaga yo'nalish beradi, sohada faoliyat yuritayotgan mutaxassislar esa shu yo'nalishni amalda ishga tushiradi. Shu sababli mazkur tadqiqotda institutsional-tashkiliy asos rasmiy va norasmiy institutlardan alohida, mustaqil uchinchi qism sifatida ajratiladi. Bu esa North nazariyasidagi institut-tashkilot farqining amaliy jihatdan yetarli ishlanmaganligini to'ldirishga qaratilgan yondashuvdir.

2-rasmda North va Williamson nazariyalari darajalari (mos ravishda makro va mikro) hamda ular o'rtasidagi metodologik bo'shliqni to'ldirish maqsadida taklif etilgan tashkiliy asos komponenti bir-birini qanday to'ldirib, yaxlit institutsional boshqaruv mexanizmini tashkil etishi tasvirlangan. Turizm tarkibiy tuzilmasidagi to'rt qismning birgalikda o'zaro uyg'unlikda va muvofiqlik asosida faoliyat ko'rsatishi turizm tarkibiy tuzilmasining yaxlit tizim sifatida samarali ishlashini va uning transformatsiyalashuv jarayonlarini ta'minlaydi.

Xulosa

Tadqiqotda taklif etilgan turizm tarkibiy tuzilmalarining to'rt komponentli modeli yordamida har bir mintaqada turistik resurslar va infratuzilma qay darajada mavjudligi va institutsional boshqaruv qanchalik zaif yoki kuchli ekani yaqqol ko'rinadi. Bu esa davlatga cheklangan resurslarni to'g'ri taqsimlash va zarur islohotlarni aynan kerakli yo'nalishda amalga oshirish imkonini beradi. Shuningdek, ushbu modelni mintaqalar kesimida qo'llash natijasida davlat-xususiy sheriklik loyihalarining institutsional tayyorgarligi, hamda turizm siyosatini amalga oshirishdagi institutsional to'siqlar baholanadi. Bu kabi baholashlar natijasida turizm tarkibiy tuzilmasini institutsional jihatdan takomillashtirish, resurslar va infratuzilmaning institutsional boshqaruv bilan muvofiqlashtirilgan holda rivojlanishi hamda O'zbekiston turizm sohasining barqaror, samarali transformatsiyasi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Aliyeva M.T. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida turizm xizmatlari sohasini boshqarishni takomillashtirish. Monografiya. — T.: Innovatsion rivojlanish, 2023.
2. Goeldner C.R., Ritchie J.R.B. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. 12th ed. — John Wiley & Sons, 2012.
3. Квартальнов В.А. Туризм. — М.: Финансы и статистика, 2003.
4. Кабушкина Н.И., Дуровича А.П. Организация туризма. — Минск: ООО «Новое знание», 2003.

5. Mirzayev M.A., Aliyeva M.T. Turizm asoslari: O'quv qo'llanma. — T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2011.
6. Xonkeldiyeva G.Sh., Mirzayev A.T., Xomidov Q.Q. Xalqaro turizm: nazariya va amaliyoti. — T., 2020.
7. Tuxliyev I.S., Hayitboyev R. Turizm asoslari. — T.: SIES.
8. North, D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. — Cambridge University Press, 1990.
9. Williamson, O. E. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. — New York: Free Press, 1985.
10. Faundez, J. Douglass North's Theory of Institutions: Lessons for Law and Development // Hague Journal on the Rule of Law, 2016, 8(2), pp. 373–419.
11. Mamayusupova D.B. Davlat-xususiy sheriklik asosida turistik salohiyatni boshqarish istiqbollari. Monografiya. — T.: «Innovatsion rivojlanish» nashriyot-matbaa uyi, 2023. — 160 b.